

УДК 821.162.1.09"18" (=161.2)

Станіслав Шевченко

ПРО ПОЕЗІЮ АНТОНІЯ МАЛЬЧЕВСЬКОГО ТА ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО «ІЗ НІЧНИХ ДУМ УКРАЇНСЬКИХ СТЕПІВ ТА ЯРІВ»

Анотація. Антоній Мальчевський, автор першої поетичної повісті «Марія», що є незрівняним шедевром, на думку багатьох дослідників, найвидатнішим творцем так званої «української школи» польської поезії. Народився у селі Княгинин на Волині або у Варшаві. Навчався в Кременецькому ліцеї.

Юліуш Словацький – великий польський поет-романтик, народжений на 16 років пізніше у м. Кременці, теж навчався у тому ж славетному учбовому закладі і, певно, читав українську поетичну повість «Марія», що, певно, надихало його у власній поетичній творчості. зовсім юним, у молитві в костолі, не земних благ просив у Бога, а лиш пошанування після смерті.

Антонію Мальчевському, як через роки і Юліушу Словацькому, випала доля мандрівника далеко від рідного краю. Молодий Антоній поринув у вир військових випробувань, романтичних інтриг, що ледь не доходили до дуелей, перипетій у варшавських салонах шляхти, поїздки по Європі «за дамою серця» ... Здійснив сміливе сходження на вершину Монблан... Останні 2 роки життя поета були дуже тяжкими. Відмежований від світу, змучений фізично і духовно, жив у Варшаві з неофіційною дружиною Софією, працюючи над поетичною повістю «Марія» (1825).

Малоймовірно що вихід у світ твору Ю. Словацького «Українська думка» 1926 р., в якому він показав, що є прихильником «української школи» є випадковим збігом. Скоріше за все він був знайомий з твором «Марія» Через кілька років з'явився його «Пісня козацької дівчини» та інші твори.

Серед ранніх творів Юліуша Словацького з українською тематикою, зокрема, пов'язана поема «Змій», яку автор назвав «віршованою повістю в шести піснях, створену за українськими переказами».

Цей твір для сучасного читача може здатися несподіваним. Його головним персонаж – запорозький гетьман, що водив у походи козаків, але

він, за задумом автора, був лихим, підступним навіть до свого військового загону. Почуття справедливості торжествує, неминуха для нього трагічна розв'язка.

Це може дещо шокувати сучасного українського читача, для якого козацька історія є зразком доброчесності, патріотизму. Хоч козацькі гетьмани і боролись за владу, але не проти свого народу. Тому цей сюжет сприймається як легенда-алегорія. Цей гнітючий образ створений бурхливою фантазією поета. Але в якихось життєвих і часових ситуаціях, діяннях персонажі з подібними рисами гетьмана Змія можливо існували. Юліуш Словацький, відчував це своєю дивовижною інтуїцією. Отже, розглянемо як зображували видатні поети спільну участь козаків і польських воїнів у боротьбі із нападниками, а також дивовижний дикий степ, козаків, драматичні події спільної історії.

Ключові слова: Вацлав, Мечник, Марія, козак, степ.

Інформація про автора: Станіслав Шевченко, письменник, голова Творчого об'єднання поетів КО НСПУ. Мав 3-х і 2-х місячні стажування: на кафедрі україністики Варшавського університету, кафедрах полоністики і україністики Ягеллонського університету, Інституті Книги(Краків), Інституті Літератури (Краків). Заслужений діяч мистецтв України, Заслужений для польської культури.

Електронна пошта: stanshevch@gmail.com

Stanislav Shevchenko

ON THE POETRY OF ANTONI MALCZEWSKI AND JULIUSZ SŁOWACKI "FROM THE NIGHT DUMAS OF THE UKRAINIAN STEPPES AND RAVINES"

Abstract. Antoni Malczewski, the author of the first poetic tale *Maria*, considered by many scholars to be an unparalleled masterpiece, is often regarded as the most prominent representative of the so-called "Ukrainian school" of Polish poetry. He was born either in the village of Knyahynyn in Volhynia or in Warsaw, and studied at the Kremenets Lyceum.

Juliusz Słowacki, a great Polish Romantic poet, born sixteen years later in Kremenets and also educated at the same renowned institution, most likely read Malczewski's Ukrainian poetic tale *Maria*, which may have influenced his own liter-

ary creativity. In his youth, during prayer in the Catholic church, he asked God not for earthly goods but for recognition after death.

Both Malczewski and, years later, Słowacki shared the fate of travellers far from their homeland. The young Antoni experienced military service, romantic intrigues—sometimes leading nearly to duels—episodes in Warsaw salons, a European journey “in pursuit of a lady of the heart”, and even an ascent of Mont Blanc. The last two years of his life were marked by physical and spiritual suffering. Withdrawn from society, he lived in Warsaw with his extramarital partner Zofia, working on his poetic tale *Maria* (1825).

It is unlikely that the appearance of Słowacki's work *Dumka ukraińska* in 1826, in which he positioned himself as a follower of the “Ukrainian school”, was accidental. He was almost certainly acquainted with *Maria*. Shortly afterwards, his *Song of a Cossack Girl* and other works appeared. Among Słowacki's early writings with Ukrainian themes is also the poem *Żmija*, described by the author as a “verse tale in six songs based on Ukrainian legends.”

For a contemporary reader, this text may seem unexpected. Its protagonist, a Zaporizhian hetman who led Cossacks into campaigns, is depicted as cruel and treacherous, even toward his own troops. Justice ultimately triumphs, and a tragic end befalls him. This image may surprise the modern Ukrainian reader, for whom Cossack history represents integrity and patriotism. While Cossack leaders often fought for power, they did not turn against their people. Thus, the poem is perceived as a legend-allegory. The gloomy image of the hetman was created by the poet's vivid imagination, though figures with such traits may have existed in certain historical contexts. Słowacki's remarkable intuition allowed him to sense this. Therefore, the analysis should also focus on how these eminent poets depicted the shared struggles of Cossacks and Polish warriors against invaders, as well as the wild steppe, Cossacks, and the dramatic events of their common history.

Key words: Waław, Miecznik, Maria, Cossack, steppe.

Information about author: Stanislav Shevchenko, writer, head of the Creative Association of Poets of the Kyiv Regional Branch of the National Union of Writers of Ukraine. He held three-month and two-month research fellowships at the Department of Ukrainian Studies of the University of Warsaw, the Departments of Polish and Ukrainian Studies of the Jagiellonian University, the Book Institute (Kraków), and the Institute of Literature (Kraków). Honored Artist of Ukraine, Honored Contributor to Polish Culture.

E-mail: stanshevsh@gmail.com

Stanisław Szewczenko

O POEZJI ANTONIEGO MALCZEWSKIEGO
I JULIUSZA SŁOWACKIEGO
“Z NOCNYCH DUM UKRAIŃSKICH STEPÓW I JARÓW”

Abstrakt. Antoni Malczewski, autor pierwszej powieści poetyckiej *Maria*, uznawanej przez wielu badaczy za arcydzieło, jest często określany jako najwybitniejszy przedstawiciel tzw. “szkoły ukraińskiej” w poezji polskiej. Urodził się w Knyahynynie na Wołyniu lub w Warszawie, a nauki pobierał w Liceum Krzemienieckim.

Juliusz Słowacki, wielki poeta-romantyk, urodzony szesnaście lat później w Krzemieńcu i również kształcący się w tej samej sławnej instytucji, zapewne znał ukraińską powieść poetycką *Maria*, co mogło stanowić inspirację dla jego własnej twórczości. Jako młodzieniec, modląc się w kościele, prosił Boga nie o dobra ziemskie, lecz o uznanie po śmierci.

Zarówno Malczewski, jak i Słowacki wiele lat później, dzielili los podróżników pozostających z dala od ojczyzny. Młody Antoni doświadczył służby wojskowej, romantycznych intryg – niekiedy niemal prowadzących do pojedynków – epizodów w warszawskich salonach szlacheckich, podróży po Europie „za damą serca”, a także podjął odważne wejście na szczyt Mont Blanc. Ostatnie dwa lata życia poety były wyjątkowo trudne: odizolowany od świata, zmęczony fizycznie i duchowo, mieszkał w Warszawie z nieformalną partnerką Zofią, pracując nad powieścią poetycką *Maria* (1825).

Mało prawdopodobne, by pojawienie się dzieła Słowackiego *Mysł ukraińska* w 1826 r., w którym poeta określił się jako zwolennik “szkoły ukraińskiej”, było dziełem przypadku. Najpewniej znał Marię. Kilka lat później opublikował m.in. *Pieśń dziewczyny kozackiej* i inne utwory. Do wczesnych dzieł Słowackiego z tematyką ukraińską należy także poemat *Żmij*, określony przez autora jako „powieść wierszem w sześciu pieśniach, stworzona na podstawie ukraińskich podań”.

Dla współczesnego odbiorcy utwór ten może wydawać się zaskakujący. Jego głównym bohaterem jest hetman zaporoski, prowadzący Kozaków na wyprawę, ukazany jednak jako okrutny i podstępny, nawet wobec własnego wojska. Sprawiedliwość ostatecznie zwycięża, a hetmana spotyka tragiczny koniec. Ten obraz może zaskakiwać współczesnego czytelnika ukraińskiego, dla którego historia kozacka pozostaje wzorem prawości i patriotyzmu. Choć hetmani kozaccy walczyli o władzę, nie występowali przeciw własnemu narodowi. Dlatego utwór odbierany jest jako legenda-alegoria. Przygnębiający obraz hetmana powstał dzięki wyobraźni poety, choć w określonych kontekstach historycznych mogli istnieć bohaterowie o podob-

nych cechach. Słowacki, dzięki swej niezwykłej intuicji, potrafił to wyczuć. Należy zatem rozważyć, w jaki sposób obaj wielcy poeci przedstawiali wspólny udział Kozaków i wojowników polskich w walce z najeźdźcami, a także obraz dzikiego stepu, Kozaków oraz dramatyczne wydarzenia wspólnej historii.

Słowa kluczowe: Wacław, Miecznik, Maria, kozak, step.

Nota o autorze: Stanisław Szewczenko, pisarz, przewodniczący Związku Twórczego Poetów Oddziału Kijowskiego Narodowego Związku Pisarzy Ukrainy. Odbił trzymiesięczne i dwumiesięczne staże naukowe na Katedrze Ukrainistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Katedrach Polonistyki i Ukrainistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, w Instytucie Książki (Kraków) oraz w Instytucie Literatury (Kraków). Zasłużony Działacz Sztuki Ukrainy, Zasłużony dla Kultury Polskiej.

E-mail: stanshevsh@gmail.com

Перенесемось думками до творчості першого польського романтика української школи поезії Антонія Мальчевського, автора поеми «Марія», яку він назвав «українською повістю». Завершив він її 1825 року, за рік до своєї смерті у 33 роки. Аристократ-шляхтич за корінням роду і творчим духом помер у злиднях і зневірі. Тоді юному Юліушу було шістнадцять років. Навчався в тому ж славетному Кременецькому ліцеї, що колись і автор «Марії». Мало ймовірно, що міг не читати, чи не чути про твір «Марія», про це говорять багато чинників їх біографій. Тут хочеться нагадати коротко фабулу «Марії», про що більш розлого написав Вальдемар Смащ до нашого спільного двомовного видання.

Отже, йдеться про трагічну історію одруження Щасного Потоцького з Гертрудою Комаровською. Батько Щасного наказав викрасти дівчину, вона була задушена. Тіло кинуте в озеро. Певно Мальчевський чув цю оповідь і поклав у основу художнього твору. Деякі спільні «негативні» риси має постать гетьмана Змія в однойменному творі Ю. Словацького з образом Воеводи у «Марії» – для челяді величний, а для читачів зловісний, нічний...

(...) Ніхто сюди непроханий зайти не посміє –
Тут його таємна думка самотньо жаріє –
Може в розпач зануритись... Безгоміння... Темно.

А він кімнату міряє кроками недремно.
В чорнім диханні ночей немов шукає руку
Приязні кривавої, щоб погасити муку!¹

А тепер перейдемо до сильних духом дітей степу – українських козаків.

Незрівняний злет романтизму автора А. Мальчевського в змалюванні нероздільного злиття в степу тіла й дихання козака та коня:

Через квіти лугові й будяки на ниві
Швидше мчить ніж степові сарни полохливі.
На сідлі високому, як стріла, схилився
І до шиї коника вершник притулився:
По безмежжю дикому цар степу рушає,
А степ, темінь і козак – то одна душа є.
О! Хто йому завадить отам погуляти?!
Зник, пропав десь у степу, і не наздогнати.

Пригадаємо похідну пісню козаків з поеми «Змій» Ю. Словацького. Ось її фрагмент:

Гей! Козак є паном
Блакитної хвилі...
Ура гей! далі ! ура! гей! далі!
З нашим гетьманом
Ура гей! далі!...

У подібних випадках співставлень йдеться не про якийсь вплив одного самобутнього поета на іншого а про збіг, перегук почуттів, хоч тут, безперечно, велика різниця самовираження.

Звернемось до рядків про Україну Ю. Словацького, які досі зворушують читачів, з поеми «Беньовський»:

¹ Де цитування без прізвища перекладача – переклад зроблений автором статті.

(...)

Боже! Хто не чув тебе в Україні
Блакитних полях, де так сумтно душі,
Коли пролітає через рівнини
З гімнами вітру крізь спеку, дощі
Порох кривавий – від битви з татарами – глини,
В попелі золото сонячне плине,
Губиться, в небо злітає і стигне,
Мов око криваве блищить на щиті.

(...)

Тут смуток, і жаль, виражені не менш самобутньо ніж у А. Мальчевського. Вважається, що «Марія», як повість у віршах, постала під впливом Байрона, з яким Мальчевський, вірогідно, зустрічався, якого, безперечно, читав. Не даремно повість «Марія» велику вагу надає ночі, як темній стороні також людського буття, метафорі затаєного зла, що є часом у людській душі. А водночас уночі відбуваються екстремальні вияви людських розпачів, надій, переживань, як у цьому фрагменті «Марії», коли головний герой поеми Вацлав мчить після перемоги над ворогом на зустріч до коханої, сповнений сум'яттям душевних протиріч, під вагою тривожних думок, з каяттям вини перед нею, з надією... Не відає, що не застане живою.

(...)

Летів блаженно Вацлав, і нехай би сила
Блискавки – роздерла його життя вітрила,
Вихор світу ним крутить більше б не спромігся,
Хіба що, люто смертю над цвинтарем пронісся.
Мчав юнак, перебирав ніжних мрій перлини,
Що дарують радощі у житті людині,
Хоч недовгі, адже Спогад виринає нині:
Встає минуле мертве – крізь духмяні шпари –
Навіюють неспокій скупчені почвари:
«Ти сам її, слабку, лишив напризволяще,

Тендітна парость в'яне без тепла, юначе,
І не зав'яже плоду, а ти, тоді вернувшись,
Без раю залишився, втікши, відсахнувшись!
Та блиск твоєї слави промінної – не вартий
Усмішки коханої, яку не цінував ти.
(...)

Є тут віддалений перегук настрою з твором «Сумління» Ю.
Словацького.

Хоча б такий уривок:

(...)
Забув би я...Бо ж кінь летів...копита скорі
Нещадно шарпали нитки думок моїх...
Проклята...зраджена...покинута на сміх.
Дивлюсь на небеса, на місяць і на зорі...
Ні зойк не долетить за озеро безкрає,
То хвилі так шумлять. То не вона ридає.
(...)

/переклад Дмитра Павличка/

Ще раз повернемося до постаті козака в поемі А. Мальчевського.

Ось козак прилетів на коні з листом, пронісшись через, болота,
урвища, чорторії, ночі-дні. Зайшов на подвір'я військового володаря
Мечника, батька Марії, коханої графа Вацлава. З якою гідністю він
тримається!

(...)
Від прислуги він, одначе, дуже відрізнявся,
Підданим був тільки волі – у батька навчався.
Думно челяді сказав: до пана йти бажає! –
Мов над нею зверхник він – так збоку виглядає.

Був гнучким, і зграбні рухи не свідчать про втому –

Своє ж тіло гартував на вітрі степовому.
(...)

А яка барвиста з гумором мова козака, водночас ввічлива:

(...)
Чи з листом прибув?” – „Так, пане, і віддав би вчора,
Поки півень не запіє, та напала змора:
Чорт супроти мене став боротися в тумані,
Хай Бог від нього береже Вас і юну пані”.
„Що з листом не поспішаєш – препогано робиш.
Так чий же ти, козаче, що чорта й нас тривожиш?”
”Чи й досі вам не знана шапок червоних слава,
Що панам одвіку вірна? Чий? – Графа Вацлава!”
(...)

Козаки не тільки вірно несли службу, але й шанували жіночу вроду, як і сам поет:

(...)
На гучні слова козак не звертав уваги,
На Марію задивився – скільки в ній наснаги,
Які гарні чорні очі! Нахилив чуприну,
Як відходив, жарти слугам сипав без упину.
(...)

З іншого боку, хочу відзначити, що у почуттях любові (до матері чи коханої) у Ю. Словацького також є особливо щемливо-чуттєві рядки. Наприклад, у вірші «Розлука». Ось перші дві строфи цього унікального, сердечно-тужливого вірша:

(...)
Розлучені, але не можемо забути,
Між нами все літає білий голуб смутку:

Він приносить звістку, сама в саду ти,
Коли в кімнаті плачеш, як відчуваєш пустку.

Я знаю ту годину, коли біль нахлине,
Я знаю ту розмову, що сльози навіє.
Ти світиш наче зірка, що впала в долину,
Ронить сльози трояндові і синьо іскріє.
(...)

Кременець – місто перетину щасливого дитинства і творчого нахнення видатних поетів Антонія Мальчевського і Юліуша Словацького, хоч з невеликою різницею у часі. Антоній був на 16 років старшим Юліуша. Далі їхні долі розбіглися по світах. Але відлуння їхнього самотнього поетичного перегуку завше в чутливих до слова душах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словацький, Ю. (1999). *Поезії = Poezje* (Р. Радишевський, упоряд. та вступ. ст.). Київ: Бібліотека українська. [Текст паралельний: укр., пол.]
2. Мальчевський, А. (2016). *Maria / Марія*. Львів: «Каменярь».
3. Словацький, Ю. (1993). *Dumka Ukraińska / Українська дума*. Львів: «Каменярь».

REFERENCES

1. Slowacki, J. (1999). *Poezje = Poezii* (R. Radyszeskyi, ed. & intro.). Kyiv: Biblioteka Ukrayins'ka. [Parallel text: Ukrainian, Polish]
2. Malczewski, A. (2016). *Maria / Mariia*. Lviv: "Kameniar". [in Polish/Ukrainian]
3. Slowacki, J. (1993). *Dumka Ukraińska / Ukrainska дума*. Lviv: "Kameniar". [in Polish/Ukrainian]